

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2021.2.11

УДК 316.75:32.019.52-057.875(477+478)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2933-3186>

Осін В. В., НТУ «Дніпровська політехніка»

СТУДЕНТ(К)И-ПОЛІТОЛОГИ УКРАЇНИ І МОЛДОВИ: ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Стаття присвячена виявленню політико-ідеологічних самоідентифікацій студентів та студенток політологічних спільнот України (Львів, Харків, Сімферополь) і Молдови (Кишинів) в період 2012-2013 рр. Робота є частиною масштабнішого дослідження, яке фіксує стан української політології в 2012–2013 рр. і дозволяє краще зрозуміти особливості політичних, соціальних, етнічних, економічних, гендерних та дисциплінарних уявлень студентства напередодні події Революції гідності. Емпіричним базисом статті є результати опитування студентів та студенток I-V курсів, що навчалися за спеціальністю «Політологія» на бакалаврів, спеціалістів та магістрів у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Таврійському національному університеті імені В. І. Вернадського та Державному університеті Молдови. Усього було опитано понад 350 осіб.

Відповіді респондентів дозволяють виділити декілька тенденцій, пов'язаних з поширеністю певних ідеологій в різних студентських спільнотах, наявність гендерного виміру політико-ідеологічної самоідентифікації студентів та студенток України і Молдови тощо. Однією з найвиразніших тенденцій є поширеність націоналістичних ідей, особливо серед студентів перших курсів. Як пояснення було висунуто припущення, згідно з яким затребуваність національно-демократичної й націоналістичної ідеології серед студентів та студенток є протестною реакцією нової генерації на (гео)політичні та інші виклики. У цілому, попри очікування, ідеологічні уподобання українських і молдавських студентів та студенток не відображають симпатії населення України і Молдови загалом або їхніх відповідних регіонів.

У заключній частині статті виявляється пов'язаність і внутрішня узгодженість ідеологічних орієнтацій студентів та студенток на прикладі проблем зовнішньої політики. Внаслідок цього був зроблений висновок про те, що студенти-політологи України (і Молдови) демонструють те, що можна назвати логікою прикордонної держави. Її суть полягає в тому, що найбільш раціональним представляється режим взаємодії, що допомагає уникати прямого тиску. Це передбачає співпрацю на рівні конфігурацій держав і/або міжнародних організацій, здатних протистояти тиску окремих акторів, якими б потужними ті не були.

Ключові слова: політико-ідеологічні ідентифікації, студенти, регіони України, Молдова, Прикордоння, історія політичної науки.

Згідно з даними Державної служби статистики України у 2020/2021 навчальному році на спеціальність «Політологія» було прийнято 1178 осіб (927 на освітній ступінь «бакалавр» та 251 на освітній ступінь «магістр»). Водночас у 2020 році 500 осіб стали бакалаврами з політології та 246 – магістрами [3]. В цілому, за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти станом на 01.04.2021 у закладах вищої освіти усіх форм власності за спеціальністю «Політологія» навчалося 3279 особи, з них: за освітнім ступенем бакалавра – 2967 осіб; за освітнім ступенем магістра – 312 осіб [5]. У жодному разі це не є «рекордом», оскільки у 2012/2013 рр. на політологів навчатись почали 1590 осіб, враховуючи дійсний тоді освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста, тоді як дипломи бакалаврів, спеціалістів та магістрів з політології отримали ще більше – 1611 осіб. Проблема, однак, не в простеженні динаміки набору на спеціальність або зіставленні кількості студентів та студенток за різними спеціальностями, а в усвідомленні того, що наведеними цифрами, по суті, вичерпується достовірне знання про студентський рівень української політології. Отже,

актуальність цієї розвідки обумовлена потребою дисциплінарної рефлексії вітчизняної політичної науки, що передбачає також увагу до різноманітних (ідеологічних, гендерних, етнічних, когнітивних...) аспектів студентських спільнот. Значимість останніх визначається, з одного боку, їхньою роллю в процесі відтворення (кадрового потенціалу) політології в Україні, а з іншого боку – дедалі більшим впливом тисяч колишніх та дійсних політологів та політологинь на соціально-політичне життя країни.

Мета роботи – виявлення політико-ідеологічних самоідентифікацій студентів та студенток політологічних спільнот України (Львів, Харків, Сімферополь) і Молдови (Кишинів) в період 2012-2013 рр. Вибір політологічних спільнот обумовлений їх вираженням географічним і культурним прикордонним статусом, а також тим, що вони належать до найбільших політологічних центрів Сходу, Заходу, Півдня України і Молдови. Хронологічні межі дослідження роблять його також вагомим внеском в історію дисципліни. Нарешті, дана робота є частиною масштабнішого дослідження*, яке фіксує стан української політології в 2012–2013 рр. і дозволяє краще зрозуміти особливості політичних, соціальних, етнічних, економічних, гендерних та дисциплінарних уявлень студентства напередодні подій Революції гідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політико-ідеологічним поглядам студентів України присвячено чимало досліджень, і одним з перших можна вважати статтю Миколи Іванова, написану на основі опитувань «806 студентів віком від 18 до 28 років гуманітарних і технічних спеціальностей з усіх навчальних закладів... III – IV рівнів акредитації» міста Миколаїв в 2000-2001 рр. [4]. Олександр Резнік [8] та Віра Руженцева [10, 11] чи не вперше в Україні поставили цю проблематику в центр монографічних та дисертаційних досліджень. Надалі політичні погляди українських студентів вивчались Вірою Кутирьовою [6], Вікторією Москаленко [7], а також були частиною ряду синтезуючих праць [12, 13]. Прикметною особливістю цих робіт є їхня строкатість: епістемологічна (різні наукові традиції та різна концептуалізація досліджуваних проблем), методологічна (відмінні опитувальники, за винятком Віри Руженцевої та Віри Кутирьової, які послуговувались однаковим методологічним інструментарієм) та емпірична (розмаїття регіональних та столичних студентських спільнот, наукових галузей та кількості респондентів). Це ускладнює можливість узагальнення результатів та застосування триангуляції підходів. Ба більше, жодна робота не присвячена виявленню політико-ідеологічних ідентифікацій українських студентів та студенток, що навчаються політології. Ця робота певним чином повинна сприяти заповненню цієї лакуни.

Емпіричним базисом статті є результати опитування студентів та студенток I-V курсів, що навчалися за спеціальністю «Політологія» на бакалаврів, спеціалістів та магістрів в Львівському національному університеті імені Івана Франка, Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Таврійському національному університеті імені В. І. Вернадського та Державному університеті Молдови. Опитування проводилися автором статті, Сергієм Шуляком та Анжелою Зеленськи протягом 2012-2013 рр. Чисельність студентів та студенток була різною: 61 – в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна (надалі ХНУ або Харків), 103 – в Таврійському національному університеті імені В. І. Вернадського (надалі ТНУ або Сімферополь), 129 – у Львівському національному університеті імені Івана Франка (надалі ЛНУ або Львів) та 64 – в Державному університеті Молдови (надалі ДУМ або Кишинів). Усього було опитано понад 350 осіб, що дорівнює приблизно 80 % від загальної кількості студентів та студенток, що навчаються політології.

Відповідна анкета містила понад 80 питань, спрямованих на отримання максимально повної інформації про класові, гендерні, етнічні, релігійні, ідеологічні, інтелектуальні та інші аспекти життя політологічних співтовариств України та Молдови. За основу анкети були взяті два опитувальники, що використовувалися в двох останніх дослідженнях думок членів американської Академії [1, 2]. Частина питань була видалена, частина переформульована контекстно чутливим чином. Були також додані декілька питань, що ставляться під час регулярних опитувань Інститутом соціології Національної академії наук України, внаслідок чого перелік ідеологічних напрямків збігається з тим, що використали Віра Кутирьова та Віра Руженцева. Це дозволяє порівнювати відповіді політологів з відповідями студентів інших спеціальностей, а також помістити студентські відповіді до більш широкого національного контексту.

Відповіді респондентів на питання «Які ідеології (або політико-ідеологічні течії) з перерахованих нижче Вам особисто близькі?» (табл. 1.) дозволяє виділити наступні тенденції. По-перше, для студентів та студенток розглянутих спільнот найпривабливішою була ліберальна ідеологія, підтримка якої коливалась від 27,17 % у Львові до 42,86 % в Кишиневі. По-друге, наступними за значимістю

є націоналістично орієнтовані ідеології. 26,09% і 18,48% студент(ів/ок) ЛНУ підтримують національно-демократичну і націоналістичну ідеологію відповідно. ХНУ, ТНУ і ДУМ менш радикальні, але «за рахунок» меншої підтримки націоналістичної ідеології. По-третє, найбільшими симпатиками соціал-демократичної ідеології були кишинівські студенти та студентки (26,79%), тоді як в ТНУ, ХНУ та ЛНУ її підтримували менше, 15,56%, 15,09% та 11,96% відповідно. По-четверте, політико-ідеологічна самоідентифікація студентів та студенток України і Молдови має гендерний вимір. Зокрема, можна виділити ідеології, переважно підтримувані чоловіками або жінками. До першого випадку ми зараховуємо націоналістичний напрям, серед прихильників якого студенти складають або виняткову більшість (ДУМ і ХНУ), або відносну (ЛНУ і ТНУ). Разом з тим, серед прихильників соціал-демократичної ідеології, як правило, студентки. Винятком в даному випадку є студенти ТНУ, чия частка (16,67%) трохи перевищує відсоток студенток (14,81%). З'ясування причин подібного розподілу ідеологічних орієнтацій за гендерною ознакою передбачає подальші дослідження. По-п'яте, на перших двох курсах спостерігається більший відсоток симпатиків національно-демократичної ідеології. Наприклад, на 55 % студенток I-II курсів ЛНУ, що підтримують національно-демократичну ідеологію, припадає 13,33 % студенток III-V курсів, а на 26,32 % студентів перших двох курсів – 17,39 % старшокурсників. Аналогічні дані спостерігаються і у випадку зі студентами та студентками ХНУ, а також зі студентами ДУМу, які ідентифікують себе з національно-демократичною ідеологією. Зазначена тенденція зберігає свою істинність й для львівських студентів і студенток, які підтримують націоналістичну ідеологію.

Таблиця 1

Політико-ідеологічні орієнтації студентів та студенток, що навчались на політології в Україні та Молдові (за результатами відповіді на питання «Які ідеології (або політико-ідеологічні течії) з перерахованих нижче Вам особисто близькі?»), %

Студенти (ЗВО та курс)	ДУМ (Кишинів)						ЛНУ імені Івана Франка						ТНУ імені В. І. Вернадського						ХНУ імені В. Н. Каразіна					
	Студентки			Студенти			Студентки			Студенти			Студентки			Студенти			Студентки			Студенти		
	I-II курси	III-V курси	Усього студенток	I-II курси	III-V курси	Усього студентів та студенток	I-II курси	III-V курси	Усього студенток	I-II курси	III-V курси	Усього студентів та студенток	I-II курси	III-V курси	Усього студенток	I-II курси	III-V курси	Усього студентів та студенток	I-II курси	III-V курси	Усього студенток	I-II курси	III-V курси	Усього студентів та студенток
Ідеології																								
Комуністична				7,1	3,5	1,8	3,3	2,0				1,1	3,6	7,7	5,6	6,3	2,8	4,4				5,6	3,2	1,9
Соціалістична													3,6	3,9	3,7	5,0	18,7	11,1	6,7					
Соціал-демократична	28,6	38,5	33,3		40,0	20,7	26,8	10,0	16,7	14,0	5,3	13,0	9,5	12	17,9	11,5	14,8	20,0	12,5	16,7	15,6	22,2	15,4	18,2
Зелені				7,1	3,5	1,8							10,7	3,9	7,4		12,5	5,6	6,7					
Ліберальна	28,6	53,9	40,7	64,3	26,7	44,8	42,9	10,0	53,3	36,0	10,5	21,7	16,7	27,2	25,0	26,9	25,9	35,0	25,0	30,6	27,8	44,4	61,5	54,5
Християнсько-демократична	14,3	7,4				3,6		6,7	4,0		4,4	2,4	3,3		7,7	3,7			2,2				5,6	3,2
Національно-демократична	7,1	7,7	7,4	14,3	13,3	13,8	10,7	55,0	13,3	30,0	26,3	17,4	21,4	26,1	14,3	15,4	14,8	15,0	6,3	11,1	13,3	33,3	13,6	23,1
Націоналістична				13,3	6,9	3,7	15,0	6,7	10,0	31,6	26,1	28,6	18,5	3,6	3,9	3,7	10,0		5,6	4,4		7,7	11,1	9,7
Інша										5,3	4,4	4,8	2,2				5,0	6,3	5,6	2,2			7,7	3,2
Жодна взагалі	14,3	7,4	7,1	3,5	5,4					4,4	2,4	1,1	3,6	3,9	3,7		6,3	2,8	3,3		15,4	9,1	5,6	3,2
Остаточно не визначив (не визначила) власну позицію	7,1	3,7		6,7	3,5	3,6	10,0		4,0	21,0	8,7	14,3	8,7	14,3	15,4	14,8	10,0	6,3	8,3	12,2		7,7	4,5	15,4
Я не розбираюсь в цих напрямках														3,6	1,8				1,1					
Усього, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Одна з гіпотез полягала в тому, що дані про ідеологічні уподобання українських і молдавських студентів та студенток відображатимуть симпатії населення України і Молдови в цілому або їх відповідних регіонів. При цьому я відштовхувався від останнього опитування американської Академії, після якого було визнано, що «партійні уподобання студентів набагато ближче до партійних уподобань всього населення» [2, с. 74]. Однак в нашому випадку ця гіпотеза не підтверджується: ліберальна ідеологія, одна з найпопулярніших серед студент(ів/ок), в контексті всього населення

виявляється найменш затребуваною. Пік її популярності припав на 1992 р., коли її прихильниками визнали себе 3,9 % громадян, а в останні роки кількість «симпатиків» лібералізму в Україні стабільно тримається на рівні близько 2 %, за даними 2013 року – 1,7 % [14, с. 451]. У Молдові також спостерігається подібна розбіжність.

Найбільш правдоподібними вважаю два пояснення. З одного боку, бути лібералом і бути (не)лібералом якого завгодно спрямування – це дві діаметрально протилежні позиції. Ліберальна самоідентифікація – це щось на зразок ознаки гарного тону серед тих, хто не бачить альтернативи класичній або ліберальній демократії. Остання зводиться до усталеного набору кліше (індивідуальні права і свободи, недоторканність приватної власності тощо). Це може бути названо «ідеальним», «чистим типом», то, чого за визначенням не існує в дійсності. Відповідно, бути лібералом означає встановлювати *modus vivendi*, у найзагальнішому сенсі, без деталізації та уточнення. Але вибір іншої ідеологічної орієнтації припускає якісь зобов'язання, оскільки вимагає уточнення того, що саме в такому собі гіпотетичному образі бачиться найбільш істотним, який елемент з безлічі системоутворювальних персонально сприймається як нормативно бажаний. Неліберальна позиція, навіть якщо вона також демократична, передбачає наявність досвіду і вистражданих настанов в різних сферах, які в сукупності і визначають реальну демократію в її відмінностях від узагальненого образу. Саме з цієї причини в Україні та Молдові, де гарантується хоча б мінімум прав і свобод, ліберальна ідеологія не надто популярна серед населення. Вона не дозволяє розрізнати життєво важливе в політичному режимі для конкретної людини або групи. І внаслідок цієї «вбудованої» невизначеності ліберальна ідеологія виявляється затребуваною студентами, досвід яких здебільшого ще не дозволяє визначити бажаний політичний режим та умови його досяжності.

З іншого боку, зростання популярності ультраправих ідей і політичних сил було свідченням зростаючого в той час розчарування в існуючих ліберальних моделях на тлі загострення соціально-політичних проблем в умовах економічної кризи. Інакше кажучи, затребуваність національно-демократичної й націоналістичної ідеологій серед студентів та студенток є протестною реакцією нової генерації на (гео)політичні та інші виклики. Іншість-в-конкретності простежується на тлі невизначеного лібералізму: на зміну «я» приходить «ми», замість індивіда – нація, а незрозуміла і загрозлива спільність «Русского мира» змінюється на автентичність, нехай та й конструюється державою з не менш ефемерних «матеріалів». Ці міркування особливо релевантні радикалізму ЛНУ. Історично національно орієнтовані доктрини в цьому регіоні асоціюються з протестом проти влади, інтенсивність протидії якої в ході парламентських виборів 2012 р. втілилася в успіх «Свободи». Відповідно, у цьому контексті можна витлумачити тенденцію до радикалізації студентів та студенток в усіх чотирьох спільнотах саме в останні два роки, при тому що ЛНУ навіть на цьому тлі виглядає ще більш радикальним. Якщо причину шукати в суспільно-політичних подіях, то мова тут йде про реакцію на перемогу в ході президентських виборів 2010 р. Віктора Януковича. Майже всі студенти, як я покажу далі, негативно оцінювали тісну співпрацю з РФ, але у випадку Західної України перемога Віктора Януковича та його програми дій сприймалась особливо гостро. Щодо Кишинева, можна припустити, що ідеологічним обґрунтуванням протестних настроїв в студентському середовищі був соціал-демократизм, альтернатива комунізму. Питання, чи співвідноситься це припущення зі значимими політичними подіями (в Молдові), вимагає більш ретельного дослідження.

Зверну увагу ще на два моменти: по-перше, низький відсоток молдавських студент(ів/ок), які остаточно не визначили свою позицію (3,57 %). Це в 3-4 рази менше, ніж в українських спільнотах. Основною причиною є більш жорстка прив'язка молдавських політичних партій до певних цінностей, що полегшує і вибір при голосуванні, й ідеологічну ідентифікацію. Непрямим підтвердженням цього може служити порівняно давнє дослідження Російського інституту стратегічних досліджень, в якому успіх або неуспіх політичних партій в Молдові пов'язується з їхньою ідеологією [9, с. 246-263]. В Україні, як правило, (провідні) партії того часу рідко ґрунтувались на ідеологічних умовах. По-друге, студенти-політологи ТНУ були різноманітніші у виборі ідеологій: зокрема, 4 найбільш популярні ідеології, зазвичай набирали в сумі не менше трьох чвертей (ХНУ) або навіть більше чотирьох п'ятих (ЛНУ і ДУМ) всіх варіантів відповідей, у ТНУ ледь подолали позначку в 60 %. Причина – гетерогенність Криму, що знаходиться в точці перетину безлічі культур і сфер впливу потужних геополітичних акторів. Це створює сприятливі можливості і для різноманітних (локальних) ідеологічних виборів, і для розгубленості, що втілюється в неможливості остаточно визначити свою позицію. Показово, що відсоток студентів та студенток ТНУ, хто не визначився зі своїми ідеологічними уподобаннями, максимальний серед всіх спільнот (12,22 %) та не знижується, на відміну від інших спільнот, на старших курсах.

Для виявлення пов'язаності і внутрішньої узгодженості ідеологічних орієнтацій студентів, анкета містила декілька питань, зокрема, з проблем зовнішньої політики, на яких ми зосередимо увагу в цій роботі (за браком місця також проінтерпретуємо відповіді тільки українських студентів). Критерієм зв'язності й узгодженості студентських ідеологічних орієнтацій є наявність відмінностей настанов трьох груп респондентів. Перші ідентифікували себе як лібералів, другі вказали на близькість до національно-демократичної і/або націоналістичної політико-ідеологічної течії (надалі «національна»), а треті – «інші» (тобто ті, хто не ідентифікував себе як ліберала і/або «націоналіста»). Відрядними гіпотезами при тлумаченні відповідей на питання «Якому шляху розвитку України/Молдови Ви віддаєте перевагу?» була такі: «націоналісти» наполягатимуть на самостійному шляху розвитку і опорі на власні сили, тоді як ліберали будуть більш відкриті до різних (суперечливих) варіантів розвитку. Або студенти можуть віддати перевагу варіантам, обумовленим регіональною специфікою.

Таблиця 2 в цілому підтверджує ці гіпотези. Найбільш популярною відповіддю «націоналістів» була «спиратися, перш за все, на власні ресурси, зміцнюючи незалежність», за винятком студентів ТНУ: «Перш за все, розширювати зв'язки у межах СНД» (31,58 %), «Перш за все, налагоджувати зв'язки з розвиненими державами Заходу» і «Спіратися, перш за все, на власні ресурси, зміцнюючи незалежність» (по 21,05 %). Стосовно лібералів, то львівські студенти віддають перевагу двом напрямкам, які помінялися місцями в порівнянні з «націоналістами»: «Перш за все, налагоджувати зв'язки з розвиненими державами Заходу» (50,0 %) і «Спіратися, перш за все, на власні ресурси, зміцнюючи незалежність» (33,33 %). Харківські студенти-ліберали досить несподівано опиняються в порівнянні з «націоналістами» навіть більш схильними «спиратися, перш за все, на власні ресурси, зміцнюючи незалежність» (45,83 % vs. 42,86 %). Крім цього, ліберали ХНУ бачать ще два напрямки розвитку, так само як і «націоналісти»: розширювати зв'язки у межах СНД (20,83 %) і налагоджувати зв'язки з розвиненими державами Заходу (16,67 %). Як видно, частка прихильників зв'язків із СНД залишилася такою ж, як у «націоналістів», а ось прихильників орієнтації на Захід серед лібералів – менше. Щодо сімферопольських лібералів, то вони демонструють різноспрямовані варіанти майбутнього розвитку України. Причому прихильників опори на власні сили майже вдвічі більше, ніж серед «націоналістів» (39,29 % vs. 21,05 %). Майже однакова частка прихильників зв'язків з розвиненими державами Заходу (17,86 %) і в межах СНД (14,29 %).

Наступний крок – з'ясування негативних і позитивних ідеалів студентів в області (зовнішньої) політики, для чого ставилися два питання: «На Вашу думку, відносини з якими міжнародними суб'єктами найбільшою мірою сприяють розвитку демократії в Україні/Молдові?» (див. табл. 3) та «На Вашу думку, відносини з якими міжнародними суб'єктами найменше сприяють розвитку демократії в Україні/Молдові?» (див. табл. 4). Так, найбільш привабливими для «націоналістів» ЛНУ є держави ЄС (23,68 %), а також три організації: ООН (23,03 %), МВФ (17,11 %) і НАТО (12,50 %). Це як мінімум в трьох пунктах (держави ЄС, ООН і МВФ) збігається з уподобаннями лібералів та «інших» респондентів. Останнім двом групам притаманний інтерес до СНД (ліберали – 8,75 %) і США (ліберали – 11,25 % та «інші» респонденти – 13,56 %). Тобто всі три групи вбачають перспективи розвитку демократії в Україні у співпраці ні з якимись певними державами, а, перш за все, з їх об'єднаннями і міжнародними організаціями.

Що стосується негативних – в плані сприяння розвитку демократії – орієнтирів, то тут спостерігається зворотна тенденція, коли студенти прагнуть персоналізувати релевантних акторів. Тобто замість вказівки на союзи держав або міжнародних організацій, студенти, як правило, вказують на конкретні держави, що не просувають демократію у їх країнах. Абсолютним «лідером» в цьому відношенні була Росія. На перше місце серед акторів, що найменше сприяють демократії, її поставили львівські (35 %) і харківські (20,59 %) «націоналісти». Зазначимо і те, що негативно оцінюють вплив РФ на розвиток демократії львівські ліберали (35 %) та «інші» респонденти з ЛНУ і ХНУ (24,07 % і 16,33 %), а серед лібералів ХНУ цей показник поступається лише «країнам Африки» (17,74 % vs. 12,9 %). Окремо стоять відповіді сімферопольських студентів, де ми спостерігаємо велику полярність оцінок. З одного боку, РФ і Білорусь не сприймають як рушіїв демократії майже 20 % (по 9,76 %) «націоналістів», в той час як серед лібералів (14,52 % і 12,9 % відповідно) і «інших» респондентів (11,54 % і 12,5 % відповідно) ця частка є вищою. З іншого боку, всі три групи респондентів з ТНУ не менш жорстко оцінюють США (7-10 %) і особливо НАТО (10-20 %), що свідчить про поляризацію думок про основні агенти змін. І лібералів, і «інших» респондентів менше – в порівнянні з «націоналістами» – привертає МВФ. Єдине, з чим згодні студенти ТНУ, це в цілому з позитивною роллю країн ЄС, яку негативно сприймають 4,88 % «націоналістів» і 2,88 % «інших» респондентів.

**Відповіді респондентів на питання
«Якому шляху розвитку України/Молдови Ви віддасте перевагу?», %**

Групи студентів та ЗВО	Респонденти, що вибрали з переліку запропонованих ідеологій або політико-ідеологічних течій варіанти «національно-демократична» та/або «націоналістична» (група «націоналісти»)				Респонденти, що вибрали з переліку запропонованих ідеологій або політико-ідеологічних течій варіант «ліберальна» (група «ліберали»)				Респонденти, що не вибрали з переліку запропонованих ідеологій або політико-ідеологічних течій варіанти «ліберальна», «національно-демократична» або «націоналістична» (група «інші»)			
	ДУМ (Кишинів)	ЛНУ імені Івана Франка	ТНУ імені В. І. Вернадського	ХНУ імені В. Н. Каразіна	ДУМ (Кишинів)	ЛНУ імені Івана Франка	ТНУ імені В. І. Вернадського	ХНУ імені В. Н. Каразіна	ДУМ (Кишинів)	ЛНУ імені Івана Франка	ТНУ імені В. І. Вернадського	ХНУ імені В. Н. Каразіна
Перш за все, розширювати зв'язки в рамках СНД	22,22	13,33	31,58	21,43	20	8,33	14,29	20,83	11,11	3,33	25,93	18,52
Розвивати стосунки насамперед з Росією		2,22	5,26		4		10,71		7,41	6,67	9,26	3,7
Зміцнювати, насамперед, східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь)	44,44		10,53		56		3,57	8,33	44,44	10	18,52	7,41
Інтеграція в ЄС ¹												
Перш за все, налагоджувати зв'язки з розвиненими державами Заходу	22,22	35,56	21,05	21,43	8	50	17,86	16,67		43,33	14,81	22,22
Спіратися, перш за все, на власні ресурси, зміцнюючи незалежність	11,11	44,44	21,05	42,86	8	33,33	39,29	45,83	18,52	23,33	20,37	29,63
Різні регіони України повинні обирати власний шлях розвитку		4,44	10,53	14,29		4,17	10,71	8,33	3,7	6,67	9,26	7,41
Інший варіант							3,57			3,33	1,85	
Важко відповісти					4	4,17			14,81	3,33		7,41

¹ Варіант «інтеграція до ЄС» було внесено в анкету для студентів та студенток ДУМ замість варіанту «зміцнювати, насамперед, східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь)»

Таблиця 3

**Відповіді респондентів на питання
«На Вашу думку, відносини з якими міжнародними суб'єктами найбільшою мірою
сприяють розвитку демократії в Україні / Молдові?», %**

Групи студентів та ЗВО	Респонденти, що вибрали з переліку запропонованих ідеологій або політико-ідеологічних течій варіанти «національно-демократична» та/або «націоналістична» (група «націоналісти»)				Респонденти, що вибрали з переліку запропонованих ідеологій або політико-ідеологічних течій варіант «ліберальна» (група «ліберали»)				Респонденти, що не вибрали з переліку запропонованих ідеологій або політико-ідеологічних течій варіанти «ліберальна», «національно-демократична» або «націоналістична» (група «інші»)			
	ДУМ (Кишинів)	ЛНУ імені Івана Франка	ТНУ імені В. І. Вернадського	ХНУ імені В. Н. Каразіна	ДУМ (Кишинів)	ЛНУ імені Івана Франка	ТНУ імені В. І. Вернадського	ХНУ імені В. Н. Каразіна	ДУМ (Кишинів)	ЛНУ імені Івана Франка	ТНУ імені В. І. Вернадського	ХНУ імені В. Н. Каразіна
Молдова/Україна ¹		1,97							1,39		1,72	2,04
НАТО	16,67	12,5	2,08	10	8,33	3,75	7,02	3,39	6,94	8,47	4,31	6,12
Росія	4,17		4,17	5	2,78	1,25	8,77	5,08	4,17	3,39	10,34	8,16
Держави ЄС	33,33	23,68	27,08	27,5	29,17	26,25	28,07	25,42	27,78	32,2	21,55	36,73
США	16,67	7,89	10,42	10	27,78	11,25	14,04	22,03	22,22	13,56	12,07	10,2
Азійські «тигри» (Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг)		7,89		5		1,25				3,39	2,59	6,12
Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС)		2,63	2,08			3,75	1,75		1,39	1,69	1,72	2,04
Країни Південної Америки						3,75				5,08		2,04
Країни Африки											1,72	
Білорусь/Румунія ²	16,67				9,72			3,39	11,11		2,59	2,04
ООН	12,5	23,03	12,5	25	15,28	21,25	26,32	25,42	15,28	18,64	21,55	14,29
Міжнародний валютний фонд (МВФ)		17,11	14,58	12,5	4,17	18,75	3,51	8,47	6,94	10,17	6,03	8,16
СНД		3,29	27,08	5	2,78	8,75	10,53	6,78	2,78	3,39	13,79	2,04

¹ Варіант «Україна» (замість «Молдова») використовувався в анкетах молдавських політологів.

² Варіант «Румунія» (замість «Білорусь») використовувався в анкетах молдавських політологів.

Відповіді респондентів на питання «На Вашу думку, відносини з якими міжнародними суб'єктами в найменшій мірі сприяють розвитку демократії в Україні / Молдові?», %

Групи студентів та ЗВО	Респонденти, що вибрали з переліку запропонованих ідеологій або політико-ідеологічних течій варіанти «національно-демократична» та/або «націоналістична» (група «націоналісти»)				Респонденти, що вибрали з переліку запропонованих ідеологій або політико-ідеологічних течій варіант «ліберальна» (група «ліберали»)				Респонденти, що не вибрали з переліку запропонованих ідеологій або політико-ідеологічних течій варіанти «ліберальна», «національно-демократична» або «націоналістична» (група «інші»)			
	ДУМ (Кишинів)	ЛНУ імені Івана Франка	ТНУ імені В. І. Вернадського	ХНУ імені В. Н. Каразіна	ДУМ (Кишинів)	ЛНУ імені Івана Франка	ТНУ імені В. І. Вернадського	ХНУ імені В. Н. Каразіна	ДУМ (Кишинів)	ЛНУ імені Івана Франка	ТНУ імені В. І. Вернадського	ХНУ імені В. Н. Каразіна
Молдова/Україна ¹	8,33	9,0	4,88	5,88	11,11	6,67	4,84	8,06	9,72	11,11	6,73	8,16
НАТО		1,0	12,2	8,82	2,78	3,33	11,29	11,29	1,39	3,7	19,23	8,16
Росія	25	35,0	9,76	20,59	15,28	35	14,52	12,9	9,72	24,07	11,54	16,33
Держави ЄС		1,0	4,88					3,23		1,85	2,88	2,04
США			9,76	2,94	1,39		8,06	4,84			6,73	2,04
Азійські «тигри» (Південна Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг)	8,33	4,0	9,76	2,94	12,5	11,67	12,9	9,68	19,44	7,41	5,77	10,2
Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС)	8,33	5,0	12,2	11,76	11,11	6,67	6,45	3,23	8,33	5,56	0,96	
Країни Південної Америки		2,0	2,44	5,88	9,72	3,33	6,45	6,45	12,5	5,56	3,85	6,12
Країни Африки	20,83	6,0	12,2	11,76	15,28	11,67	11,29	17,74	20,83	11,11	12,5	14,29
Білорусь/Румунія ²		12,0	9,76	8,82	4,17	11,67	12,9	9,68	1,39	12,96	12,5	10,2
ООН	4,17	1,0	4,88					1,61	1,39	1,85	3,85	2,04
Міжнародний валютний фонд (МВФ)	16,67	4,0	2,44	8,82	1,39		6,45	4,84	1,39	1,85	4,81	6,12
СНД	8,33	17,0		11,76	9,72	6,67	1,61	6,45	8,33	11,11	4,81	8,16
Інтерпол		3,0	4,88		5,56	3,33	3,23		5,56	1,85	3,85	6,12

¹ Варіант «Україна» (замість «Молдова») використовувався в анкетах молдавських політологів.

² Варіант «Румунія» (замість «Білорусь») використовувався в анкетах молдавських політологів.

Висновки. Таким чином, студенти-політологи України (і Молдови) в 2012-2013 рр. демонстрували те, що можна назвати логікою прикордонної держави. Її суть полягає в тому, що найбільш раціональним видається режим взаємодії, що допомагає уникати прямого тиску. Це передбачає співпрацю на рівні конфігурацій держав і/або міжнародних організацій, здатних протистояти тиску окремих акторів, якими б потужними ті не були. Верифікація цієї гіпотези передбачає необхідність виходу за межі проведеного опитування і звернення до феномена Прикордоння, невід'ємною частиною якого є Україна і Молдова. Це я планую здійснити в наступних публікаціях, в яких продовжу оприлюднювати результати соціографічного опису українських регіональних політологічних спільнот в період 2012–2013 рр.

Примітки:

* Зокрема, представлені в даній статті результати були отримані у межах реалізації українсько-молдавського проекту (керівник Вадим Осін) з вивчення політики знання на пострадянському просторі. Грант був виділений Центром перспективних наукових досліджень і освіти в області соціальних і гуманітарних наук (CASE), Корпорацією Карнегі (Нью-Йорк) і Американськими радами з міжнародної освіти (ACTR/ACCELS) в рамках Програми «Соціальні трансформації в Прикордонні (Білорусь, Україна, Молдова)», Вільнюс, Литва).

Бібліографічний список:

1. Ladd E. C., Lipset S. M. *The Divided Academy: Professors and Politics*. McGraw-Hill Company, 1975. 351 p.
2. Rothman S., Kelly-Woessner A., Woessner M. *The Still Divided Academy: How Competing Visions of Power, Politics, and Diversity Complicate the Mission of Higher Education*. Rowman & Littlefield Publishers, 2011. 282 p.
3. Вища та фахова перед вища освіта в Україні у 2020 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 25.04.2021).
4. Іванов М. С. Політичні орієнтації молоді України: стан і тенденції. *Наукові записки НаУКМА*. Київ, 2002. Т. 20, Ч. 1. С.235-237.
5. Кількість здобувачів вищої освіти. *Єдина державна електронна база з питань освіти* : вебсайт. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/opendata/educators/>. (дата звернення 11.05.2021).
6. Кутирьова В. Політико-ідеологічна ідентифікація сучасного українського студентства. *Український соціум*. Київ, 2013. № 4 (47). С. 51–60.
7. Москаленко В. В., Штанько О. О. Політичні орієнтації студентів з різним соціометричним статусом. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*. Київ, 2013. № 14. С. 193-202.
8. Резнік О. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства. Київ : Інститут соціології НАН України, 2003. 184 с.
9. Рогозин Б. И., Гузенкова Т. С. Внутривполитическая ситуация в Республике Молдове в 1998–2004 гг. *Республика Молдова: современные тенденции развития*. Москва: Российский институт стратегических исследований, 2004. С. 183–270.
10. Руженцева В. І. Політичні орієнтації пострадянського студентства: динаміка та факторна обумовленість : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2007. 20с.
11. Руженцева В. І. Політико-ідеологічні ідентифікації українського студентства: фактори впливу. *Український соціум*. Київ, 2005. № 1(6). С. 44–53.
12. Студенти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у дзеркалі соціології: монографія / В.В. Кривошеїн, В.В. Ніколенко, В.А. Бойко та ін.; за ред. професора В.В. Кривошеїна. Дніпро: Видавництво Акцент ПП, 2018. 224 с.
13. Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / за ред. В. Л. Арбєніної, Л. Г. Сокур'янської. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 520 с.
14. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. Київ : Інститут соціології НАН України, 2013. 566 с.

References:

1. Ladd E. C., Lipset S. M. *The Divided Academy: Professors and Politics*. McGraw-Hill Company, 1975. 351 p.
2. Rothman S., Kelly-Woessner A., Woessner M. *The Still Divided Academy: How Competing Visions of Power, Politics, and Diversity Complicate the Mission of Higher Education*. Rowman & Littlefield Publishers, 2011. 282 p.
3. Vyscha ta fakhova pered vyshcha osvita v Ukraini u 2020 rotsi. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (data zvernennia 25.04.2021).
4. Ivanov M. S. Politychni oriientatsii molodi Ukrainy: stan i tendentsii. *Naukovi zapysky NaUKMA*. Kyiv, 2002. T. 20, Ch. 1. S.235-237.

5. Kiljkistj zdobuvachiv vyshhoji osvity. Jedyna derzhavna elektronna baza z pytanj osvity : vebсайт. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/opendata/educators/>. (data zvernennja 11.05.2021).
6. Kutyrova V. Polityko-ideolohichna identyfikatsiia suchasnoho ukrainskoho studentstva. Ukrainskyi sotsium. Kyiv, 2013. № 4 (47). S. 51–60.
7. Moskalenko V. V., Shtanko O. O. Politychni oriiientatsii studentiv z riznym sotsiometrychnym statusom. Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy. Kyiv, 2013. № 14. S. 193–202.
8. Reznik O. Politychna samoidentyfikatsiia osobystosti za umov stanovlennia hromadianskoho suspilstva. Kyiv : Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy, 2003. 184 s.
9. Rogozin B. I., Guzenkova T. S. Vnutripolitieskaia situatsiia v Respublike Moldove v 1998–2004 gg. Respublika Moldova: sovremennye tendentsii razvitiia. Moskva: Rossiiskii institut strategicheskikh issledovanii, 2004. S. 183–270.
10. Ruzhentseva V. I. Politychni oriiientatsii postradianskoho studentstva: dynamika ta faktorna obumovenist : avtoref. dys. ... kand. sotsiol. nauk : 22.00.04. Kharkiv, 2007. 20s.
11. Ruzhentseva V. I. Polityko-ideolohichni identyfikatsii ukrainskoho studentstva: faktory vplyvu. Ukrainskyi sotsium. Kyiv, 2005. № 1(6). S. 44–53.
12. Studenty Dniprovskoho natsionalnogo universytetu imeni Olesia Honchara u dzerkali sotsiologhii: monohrafiia / V.V. Kryvoshein, V.V. Nikolenko, V.A. Boiko ta in.; za red. profesora V.V. Kryvosheina. Dnipro: Vydavnytstvo Aktsent PP, 2018. 224 s.
13. Ukrainske studentstvo u poshukakh identychnosti: monohrafiia / za red. V. L. Arbieninoi, L. H. Sokurianskoi. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, 2012. 520 s.
14. Ukrainske suspilstvo 1992–2013. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichni monitorynh. Kyiv : Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy, 2013. 566 s.

Osin V. V. Political Science Students of Ukraine and Moldova: Political and Ideological Self-identification

The article is devoted to the identification of political and ideological self-identification of students of political science communities of Ukraine (Lviv, Kharkiv, Simferopol) and Moldova (Chisinau) in the period 2012–2013. This work is part of a larger study that captures the state of Ukrainian political science in 2012–2013 and provides a better understanding of the political, social, ethnic, economic, gender and disciplinary views of students on the eve of the Revolution of Dignity. The empirical basis of this article is a survey of bachelors, specialists and masters at the Ivan Franko National University of Lviv, the V. N. Karazin Kharkiv National University, the V. Vernadsky Tavriya National University and the State University of Moldova. In total, more than 350 people were surveyed.

The answers of the respondents allowed revealing several tendencies related to the prevalence of certain ideologies in different student communities, the presence of a gender dimension of political and ideological self-identification of students of Ukraine and Moldova, etc. One of the most symptomatic trends is the prevalence of nationalist ideas, especially among first-year students. As an explanation, it was suggested that the demand for national-democratic and nationalist ideologies among students is a protest reaction of the new generation to (geo)political and other challenges. Generally, despite the expectations, the ideological preferences of the Ukrainian and Moldovan students do not reflect the sympathies of the population of Ukraine and Moldova as a whole or their respective regions.

The final part of the article reveals the connection and internal coherence of the ideological orientations of students based on foreign policy issues. As a result, it was concluded that political science students in Ukraine (and Moldova) demonstrate what can be called the logic of a border state. Its essence encapsulates the mode of interaction as the most rational, which helps avoid direct pressure. It envisages cooperation at the level of configurations of states and/or international organizations capable of resisting the pressure of individual actors, no matter how powerful they might be.

Keywords: *political and ideological identifications, students, regions of Ukraine, Moldova, Border states, history of political science*